

Autobiografies d'infantesa i aprenentatge de la sociabilitat

Concepción Naval*
María del Carmen Caro**

Resum

En aquest article es proposa i analitza les autobiografies d'infància, subgènere emergent en la literatura, com a documents literaris, socials i culturals privilegiats per a l'estudi de la formació de la sociabilitat dels infants transculturals. Davant de les demandes educatives que comporta el fenomen de la globalització, la teoria de l'educació pot servir-se d'una metodologia qualitativa basada en l'estudi d'aquestes obres literàries per mostrar de manera més clara les preocupacions i problemes que presenten aquests infants. En aquest article s'estudien alguns indicadors de la sociabilitat, com la família, el joc, o el grup d'iguals a través de l'anàlisi de diverses autobiografies.

Paraules clau

autobiografia, infància, transculturalitat, sociabilitat

Recepció de l'original: 14 de desembre de 2008

Acceptació de l'article: 16 de gener de 2009

El fenomen de la globalització té una àmplia ressonància en l'educació perquè està relacionat amb temes tan crucials avui en el panorama cultural i vital com són els moviments migratoris, els contextos multiculturals –enmig dels quals l'educació actual es du a terme–, les tensions i conflictes conseqüents entre diversitat i identitat, i les demandes educatives que comporten¹.

En el nostre interès per indagar, en aquest món globalitzat, sobre l'aprenentatge de la sociabilitat durant la infantesa, i dins del marc de l'educació per a la convivència, ens hem trobat amb una qüestió candent en la investigació educativa, que és l'estudi de les relacions familiars, i amb un subgènere emergent en la literatura, l'autobiografia d'infantesa.

Aquí voldríem centrar-nos breument en el segon punt i fer un plantejament general de la qüestió i el possible desenvolupament en la investigació educativa, per passar després a completar l'estudi amb exemples d'anàlisi d'uns textos molt singulars: les autobiografies d'infantesa de nens transculturals.

(*) Professora titular de Teoria i Història de l'Educació. Becària predoctoral del Programa de Formació de Personal Investigador del MEC i postdoctoral de la Fulbright Commission i de la Caja Madrid. Actualment és professora titular de Teoria de l'Educació i vicerectora a la Universidad de Navarra. Dirigeix la revista *Estudios sobre Educación* i és membre de l'Editorial Board del *Journal of Social Science Education* i de l'*International Journal of Citizenship and Teacher Education*, entre altres. La seva línia de recerca s'ha centrat en l'educació ciutadana i la participació social, impacte social en els joves de les tecnologies de la comunicació, i innovació educativa en l'educació superior. Adreça electrònica: cnaval@unav.es

(**) Llicenciada en Humanitats per la Universidad Pablo de Olavide (Sevilla), amb Premi Nacional fi de carrera. Becària FPU del Ministeri d'Educació. Al setembre de l'any 2006 va assolir la condició de Personal Investigador en Formació del Departamento de Educación de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Navarra. La seva tesi doctoral tracta la formació de la sociabilitat en infants transculturals a través de l'estudi d'autobiografies d'infància. Membre del projecte d'investigació «Una educació per a la comunicació i la cooperació social. Els coneixements, les actituds i les habilitats cíviques», finançat pel MEC. Adreça electrònica: mcaro@alumni.unav.es

(1) Consulteu Yates i Youniss, 1999; Sartory, 2001; Bolívar, 2001; Gurin *et al.*, 2004; i els articles de Pérez Juste, Touriñán, Bartolomé, i García Garrido, al monogràfic de la revista *Bordón* de 2004.

Autobiografies d'infantesa i educació

Els antecedents del tema d'estudi es podrien rastrejar en tres àmbits interrelacionats: l'educació, la literatura i la història.

L'autobiografia d'infantesa i adolescència és un subgènere que sorgeix durant els darrers 150 anys. Avui és un gènere establert, es pot considerar autònom i amb una extensa producció. L'autobiografia d'infantesa com a gènere independent planteja qüestions entorn de la identitat personal i social vistes des de la perspectiva de l'infant (Davis, 2001; Davis i Baena, 2001; Baena, 2000).

Els treballs de Coe sobre aquest gènere, *When the Grass was Taller. Autobiography and the Experience of Childhood* (1984a) i *Reminiscences of Childhood. An Approach to a Comparative Mythology* (1984b), es presenten com una base adequada per a un ulterior estudi. Es podria pensar que l'experiència de la infantesa en diferents llocs i èpoques és d'alguna manera similar; tanmateix, com demostra Coe en el seu estudi de més de 600 autobiografies d'infantesa, la imatge i els mites que s'hi associen són diferents en les diferents cultures. En cada cultura hi ha un mite que va més enllà del cas individual descrit en una autobiografia.

Coe (1984b, p. 228) apunta que un mite és l'encarnació simbòlica d'una veritat, potser massa profunda per ser aprehesa per la ment conscient. Sorgeixen així unes qüestions que són recurrents en diferents obres i que es caracteritzen de manera diversa segons cada cultura. Aquests motius latents els considera mites.

Probablement entendrem millor aquests textos, com Coe suggereix, si els veiem com una reflexió sobre l'experiència educativa viscuda. Viñao (1999, p. 252) apunta en aquesta línia que «les autobiografies ofereixen un nombre de testimonis prou ampli com per poder extreure'n similituds generals i observar, alhora, la inesgotable diversitat de les vivències particulars.»

L'autobiografia d'infantesa és un gènere que se situa entre la imaginació i l'experiència.

Dins de la història –i concretament, de la història de l'educació– hi ha hagut en aquests últims anys una evolució similar a la que s'observa en la literatura: s'ha desenvolupat un cos d'estudis sobre la història de la infantesa i alhora hi ha hagut una evolució cap al que es podria anomenar una història més *experiencial* i literària (Nóvoa, 1997, p. 20-25), centrada en els actors educatius. La tornada del subjecte subratlla aquesta aproximació *experiencial* que tendeix a reemplaçar una visió de l'educació com una *estructura*. Les *persones* tornen a trobar el seu lloc en el quadre històric de l'educació.

Després d'haver explicat la història dels contextos escolars, la investigació s'orienta cap a les *subjectivitats*, i intenta donar raó de l'experiència dels individus –i dels individus integrats a les comunitats on pertanyen– mostrant com viuen les seves trajectòries educatives. La formació de les identitats personals és en el centre d'aquestes perspectives *experiencials*, la qual cosa suposa una nova visió històrica dels diferents actors educatius (nens/alumnes, mestres, dones, etc.).

És interessant en aquesta línia l'article de Nóvoa (1997), «La nouvelle histoire américaine de l'éducation», on distingeix quatre grups o àmbits d'estudi dins d'aquesta tendència:

1. Treballs que es basen en testimonis escrits o orals, autobiografies, diaris i altres documents que permeten contemplar d'una altra manera les experiències de vida dels nens i els alumnes (Graff, 1995; Elder *et al.*, 1993; Werner, 1995; Finkelstein, 1996). L'estudi de Graff en aquesta línia posa l'atenció sobre una història en primera persona i en singular.
2. Altres autors generen una ruptura més profunda, ja que tracten les memòries dels nens/alumnes com a textos. Les obres de Beatty (1995), sobre la cultura dels nens; de Finkelstein (1989), sobre el *govern* dels joves; de Griffin (1993), sobre les representacions de la joventut, i de Richardson (1989), sobre el moviment higienista i les polítiques socials, il·lustren les orientacions d'aquest corrent historiogràfic. En el fons, aquests autors tracten les *veus* dels actors com a *textos* i les sotmeten a una anàlisi més sofisticada, i miren de superar la dicotomia entre les *veus* (*naturals*) i els textos (*construïts*).
3. Una evolució semblant es pot observar en els estudis històrics sobre els mestres, dels quals es valora cada vegada més l'experiència i les trajectòries vitals. Es posa l'accent en les *identitats* personals i professionals, i alhora no s'oculta un projecte polític: *donar la paraula* als mestres, als quals es considera un grup *reduït al silenci* pel discurs històric tradicional. L'obra d'Altenbaugh, *The Teacher's Voice* (1992), n'és una bona mostra. Certament, el recurs a la història oral permet donar més realçament a la presència i al paper dels mestres en la tasca educativa, i encara que l'esmentada obra, que se situa en la línia de la història social, ha rebut crítiques –sobretot, com afirma Nóvoa, per la seva visió una mica simplista de les relacions entre teoria i pràctica, entre veu i text i, sobretot, entre els nivells micro i macro d'anàlisi dels contextos educatius– suposa una contribució apreciable.
4. Una altra influència potser més important per a la configuració d'aquesta història experiencial i literària la constitueixen els estudis feministes, sorgits durant les dues últimes dècades del segle xx. Van suposar la introducció del concepte de *gènere* i l'afirmació de la subjectivitat com a espai de coneixement, la qual cosa va permetre revolucionar les ciències humanes i socials.

El concepte d'experiència passa així al centre del treball històric pel que fa a apropiació personal dels esdeveniments viscuts o procés de *construcció* de la identitat. El llenguatge apareix com un element d'afirmació individual i col·lectiva, ja que el llenguatge i el silenci intervenen en la *reconstrucció* de les vides personals i professionals.

L'articulació de la «dimensió experiencial» i de la «imaginació literària» és una altra de les aportacions de la perspectiva feminista (Biklen, 1995; Casey, 1993; Clifford, 1995; Gore, 1993; Hobbs, 1995; Luke, Gore, 1992).

Probablement aquestes paraules de Nóvoa són més que suficients per formular el propòsit d'aquest corrent de pensament:

En effet, le passage d'une histoire des structures à une histoire des acteurs est un projet essentiellement politique, qui acquiert des contours bien précis aux Etats-Unis. L'idée d'écrire une histoire 'al-

ternative' relève de l'intention de bien montrer comment les termes de différence (le genre, mais la race, la classe, l'éthnie...) agissent dans le domaine éducatif. C'est une littérature qui plonge ses racines dans une référence d'action, voire même de réorganisation de la vie sociale et culturelle, ce qui lui accorde des caractéristiques uniques. Il faut néanmoins reconnaître que la naïveté des premiers temps est en train de faire place à une sophistication théorique et conceptuelle qui transforme ces approches en une source importante de renouvellement de l'histoire de l'éducation. (Nóvoa, 1997, p. 24-25)

El nostre interès –aquí tan sols plantegem la qüestió– és relacionar aquests àmbits d'estudi proposant que s'investigui la imatge que es dona de la formació de la sociabilitat en els nens, i poder extreure'n conseqüències per a l'educació. Es tracta de descobrir com es manifesta i desenvolupa la sociabilitat per tal de proposar maneres de dur a terme una educació que promogui les actituds cíviques necessàries per suscitar l'acció social.

Els estudis d'autobiografies habitualment deixen en segon pla els aspectes vinculats amb l'educació. Però les autobiografies són documents socials que ajuden a entendre millor a l'ésser humà i el seu procés de formació i aporten dades per encarilar l'actuació educativa que duem a terme.

Analitzar les autobiografies d'infantesa des d'aquest punt de vista ajudarà a conèixer i entendre les vides de persones concretes en un context historicocultural determinat i pot permetre reflexionar i entendre millor la situació actual de l'educació i els seus problemes, com també contribuir a la recerca de solucions adequades (Noddings, 1991; González Monteagudo, 1996a, 1996b, 2004; Gil, 2006).

Les autobiografies d'infantesa tenen també –encara que això seria matèria d'un estudi complementari– una dimensió educativa en altres sentits (Puig, 1993; Gil, 1998; Larrosa, 1995, 1996): d'una banda, com a instrument a les mans del mestre per a l'educació dels nens (la lectura d'autobiografies ajuda a reflexionar sobre la vida personal pròpia i és un mitjà excepcional d'educació afectiva, moral i cívica) i, de l'altra, com a exercici que poden realitzar els nens en relació amb la seva pròpia biografia personal (escriptura d'autobiografies).

Anàlisi d'alguns indicadors de la sociabilitat en les autobiografies d'infantesa de nens transculturals

A la segona part d'aquest article es concretarà l'anterior estudi teòric amb exemples d'anàlisi de textos. Els casos que es presentaran s'han manllevat d'autobiografies d'autors asiaticoamericans, tots escrits a finals del segle xx i principis del XXI. Centrem l'anàlisi del tema en l'estudi d'alguns indicadors de la sociabilitat i concretament la família, el grup d'iguals i el joc.

El principal problema amb què s'enfronta el nen transcultural (el que neix o creix en contextos culturals diferents dels de les seves famílies d'origen) és el seu procés d'identificació, és a dir, considerar qui és i a quina cultura pertany, si pertany al món que encarna la seva llar o al món que és fora. La construcció de la identitat d'aquests nens és complexa; té les seves peculiaritats, perquè ha dut a terme el procés de socialització en dos àmbits diferents: el familiar i la societat d'acollida. Aquests dos àmbits són els que hem elegit com a indicadors: la família, lloc primari on es forja la capacitat natural de l'ésser humà com a ésser social, i la societat d'acollida, centrada en aquest apartat en les relacions amb el grup d'iguals. L'indicador del joc, com a

reflex del món interior del nen i camp d'experimentació en el procés de socialització, completa aquesta anàlisi.

L'autobiografia de Jeanne Wakatsuki Houston, *Farewell to Manzanar*, és un excel·lent filó per a l'estudi de les relacions paternofiliars. Houston, filla de pares japonesos, narra els seus primers anys de vida als EUA i el seu posterior internament en un camp de concentració del govern nord-americà arran de la Segona Guerra Mundial. La sortida del camp de concentració marca un punt d'inflexió en l'obertura a les pròpies arrels culturals. D'una banda, a l'interior de Houston apareix un desesperat intent de ser acceptada. En la seva recerca de l'assimilació, intenta vestir-se amb els símbols de la cultura en la qual es vol inserir: de majoret («By that time I was desperate to be "accepted", and baton twirling was one trick I could perform that was thoroughly, unmistakably American –putting on the boots and a dress crisscrossed with braid, spinning the silver stick and tossing it high to the tune of a John Philip Sousa march», *ibidem*, p. 79), de monja o de reina del carnaval («[...]decided to go exotic, with a flower-print sarong, black hair loose and a hibiscus flower behind [her] ear», *ibidem*, p. 124). El joc de la disfressa és un recurs que l'autora emprà per donar la imatge desitjada de si mateixa en la societat en què viu. El nen vol adoptar els models imposats per la cultura d'acollida i per això *revesteix* el jo amb les característiques desitjades, característiques que s'identifiquen al seu torn amb manifestacions culturals. La disfressa es constitueix així en metàfora del jo que revela el seu desig de revestir-se de les imatges de la societat a la qual vol pertànyer. En el seu pare s'observa, en canvi, un fort sentiment de reafirmació de la pròpia identitat. Així, Houston relata que la primera vegada que els seus pares es barregen amb persones de raça blanca, ell saluda els altres a la manera japonesa, la qual cosa provoca en la filla un sentiment de vergonya (*ibidem*, p. 120). El pare expressa així la voluntat de transmetre als seus fills un determinat sentit d'identitat. Això s'observa en el seu temor del fet que la seva filla es casi amb un blanc, o en el desig que facin classes d'*odori*, un ball tradicional japonès (*ibidem*, p. 127).

A més, Houston narra en l'autobiografia que les seves relacions amb els altres es veuen mediatitzades per la presència del pare: «I was ashamed of him for that and, in a deeper way, for being what had led our imprisonment, that is, for being so unalterably Japanese. I would not bring my friends home for fear of what he would say or do» (*ibidem*, p. 119).

La figura paterna compleix així amb el paper de transmissor dels valors de la seva tradició d'origen als seus fills. Tanmateix, en alguns casos es revela que el mateix procés migratori ha suposat una pèrdua de l'autoritat dels pares com a posseïdors dels valors culturals que són clau perquè el fill s'orienti en societat, valors davant dels quals el nen es rebel·la. Un exemple també es pot trobar en l'autobiografia d'infantesa de Carmit Delman. Delman és filla d'una dona que procedeix de la comunitat jueva de Bene Israel, a l'Índia, i el seu pare és un jueu nord-americà. La família de l'escriptora es va establir a Ohio, encara que van viure uns anys en un kibbutz a Israel quan Delman era una nena. Malgrat que la família s'identifiqui principalment amb el judaisme, les arrels índies hi són sempre presents, especialment a través de la figura de l'àvia, Nana-bai. En el següent fragment l'escriptora mostra que en els anys d'infantesa experimentava un fort ressentiment perquè s'havia de sotmetre als costums de la seva llar:

I wanted to disappear inside a culture –any culture– that was foreign to my family. Nothing elite or impossible. I was past the point of wishing myself into royalty. Nothing even like the plain, white, American, Christian version of our aspiring lifestyle. But something my parents could never plumb in its remote and alien depths, in its sullen, dirty, resigned permanence. (Delman, 2002, p. 120)

Un altre detall interessant és el relatiu al menjar durant els viatges. Per a Delman, representaven l'oportunitat de prendre un altre tipus de menjar diferent del de casa seva. Més encara, la protagonista fa una distinció entre el menjar correcte, identificat amb el nord-americà i amb el seu màxim símbol, McDonald's, i l'incorrecte, el de tradició índia. L'autora, en el desig d'assimilació, vol fer seus els patrons alimentaris de la cultura dominant:

Happy meal. Coca-Cola. We'd pass these delicacies around in the station wagon, warm and greasy, or in icy plastic cups. Offering each other a bite and slurp, we were suddenly generous in the plenty of many paper bags. This food was not kosher or spicy. But it came with bendy straws and toys and ketchup bags on the side. And that was enough. (Delman, p. 66)

En aquestes autobiografies, la confusió respecte de la identitat pròpia fa que el nen transcultural experimenti un fort desig d'acceptació per part dels altres, com ho confirma l'experiència de Houston quan es compara amb la seva millor amiga: «I never wanted to change my face or to be someone other than myself. What I wanted was the kind of acceptance that seemed to come so easily to Radine.» (*ibidem*, p. 123)

Una cosa semblant succeeix en l'autobiografia de Yoshiko Uchida. Igual que Houston, és filla de pares japonesos i es va veure obligada a viure en un camp de concentració arran de l'enfrontament amb el Japó durant la Segona Guerra Mundial. Enmig d'un clima racista després de la guerra, Uchida relata la negativa d'un fotògraf a retratar-la amb altres companys per a un diari local (Uchida, 1995, p. 55). Això implica una falta de reconeixement de la comunitat, equival a un rebuig de readmetre-la-hi i de representar-la com un dels seus integrants. Encara que en el cas d'Uchida no s'observen a primera vista dificultats greus per a la relació amb altres nens de la seva edat, sí que assenyala que el temor a ser ignorada pels altres la va portar a estar callada en les relacions amb els altres (*ibidem*, p. 54). La mateixa Uchida analitza, ja adulta, la decisió que va adoptar i que lamenta en certa manera: «If I hadn't been so fearful of opening myself up to my classmates, there probably would have been others who might have befriended me» (*ibidem*, p. 55). Aquesta decisió és justificada així per la mateixa autora: «Unfortunately, society has caused me to have so little self-esteem and to feel so inferior, I was careful to close myself up to insure against being hurt» (*ibidem*, p. 55). Aquesta reflexió de l'escriptora revela la seva necessitat de ser reconeguda pels altres.

És interessant assenyalar un tipus d'activitat, l'escriptura, que apareix esmentada en molts dels autors d'autobiografies d'infantesa. Laurence Yep aborda en la seva autobiografia, *The Lost Garden*, el procés pel qual va arribar a convertir-se en escriptor. Aquest autor d'origen xinès narra la seva infantesa en el context de Chinatown, a la ciutat de San Francisco, i relata que el que el va conduir a escriure va ser un esdeveniment que va canviar el seu barri: «I don't know, though, if I would have become a writer if my life had been allowed to follow a conventional, comfortable track. However, when I was seven, there was a major change in our lives. The federal government decided to build some low-income housing in our neighbourhood.» (Yep,

1996, p. 23). A partir de llavors el seu barri va ser habitat majoritàriament per afro-americans i es va produir un fort xoc entre ètnies. Davant d'aquesta situació, l'autor narra el sentiment de solitud que va experimentar quan era nen: «Too young to go into Chinatown by myself, I felt myself isolated and alone within the ruins of my old neighborhood» (*ibidem*, p. 23). A *The Lost Garden* el protagonista traça un paral·lelisme entre el seu viatge cap al coneixement propi i l'expressió creativa. L'autor es veu a si mateix com un puzzle per resoldre dins del context familiar i social en el qual viu. L'escriptura és el mitjà que empra per buscar el seu lloc al món: «When I wrote, I went from being a puzzle to a puzzle solver. I could reach into the box of rags that was my soul and begin stitching them together» (*ibidem*, p. 91).

Com ja s'ha dit al començament d'aquest article, les autobiografies es poden veure com a documents socials que ajuden a entendre millor l'ésser humà i que donen dades per contribuir a la recerca de solucions adequades als problemes educatius que reflecteixen. En els casos analitzats, s'observa que la majoria de les preocupacions que plantegen els autors estan relacionades amb els conceptes d'arrelament i reconeixement o amb el que a *Ètica nicomaquea* Aristòtil vinculava amb les virtuts socials de la pietat i de l'honor.

Així, en relació amb la família, el principal obstacle per a un bon desenvolupament de la sociabilitat dels nens transculturals prové d'una falta de concordança entre el paper que exerceix la família com a transmissora d'uns determinats valors culturals i les exigències d'adaptació a la societat a la qual s'incorpora el nen. El que l'anàlisi textual revela és que el nen no acull la tradició pròpia, condició sense la qual no es pot conrear la pietat, la veneració pels orígens.

Una altra conclusió que se'n podria extreure és la interconnexió d'ambdues virtuts, la de l'honor i la pietat, quan parlem de les relacions del nen amb els altres. El tracte amb els iguals es torna un element fonamental per a l'acceptació de les pròpies arrels. Es podria dir que en la relació amb els iguals la virtut social protagonista és la de l'honor, ja que en tots aquests testimonis vitals es mostra el desig de ser acceptat pels altres membres de la comunitat. La pèrdua de l'honor, això és, del reconeixement i l'acceptació per part dels altres, provoca un debilitament dels arrelaments, més encara quan la família no sap fer front al contrast entre els valors de la llar i els valors exteriors a l'àmbit familiar. I també es podria argumentar el cas contrari: un arrelament sa i segur porta a defensar l'honor i defensar els arrelaments propis, i no negar-los.

Moltes d'aquestes autobiografies d'infantesa posen de manifest que per al nen transcultural les comparacions amb els companys són marcades especialment pels trets facials o per elements culturals, que identifiquen una determinada raça o origen ètnic. El mirall dels altres grava en aquests infants la consciència que són diferents. Això es reforça durant uns anys, quan el grup de companys es constitueix en alternativa als valors i creences dels adults. Les conseqüències d'aquestes percepcions en el nen són diverses. En un cas es tradueix en la vergonya davant de les pròpies arrels. El que sorgeix és una rebel·lió contra la família i, per tant, contra els valors culturals que encarna. Aquest fet afecta tant el desenvolupament de la virtut de la pietat en el nen,

ja que renega de les arrels de la seva família, com a l'autoconcepte que se'n forma. Deia Charles Taylor:

La nostra identitat, la configuren, en part, la consideració cap a nosaltres o l'absència de consideració, sovint l'errònia consideració dels altres, per la qual cosa un individu o grup d'individus pot sofrir un dany real, una autèntica deformació, si les persones o la societat en el seu entorn els tornen una imatge de si mateixos limitada, menyspreadora o desdenyosa. La falta de consideració o la consideració errònia poden fer mal, poden ser una manera d'opressió, poden capturar algú en una forma de ser falsa, distorsionada i reduïda. (Taylor, 1994, p. 172-73)

Alhora, el desig d'acceptació per part dels altres es tradueix en un intent que els seus identificadors culturals i ètnics s'assimilin als dels companys. Això es posa especialment de manifest en l'exemple del joc amb la disfressa esmentada en l'autobiografia de Houston. El desig d'adoptar la imatge de la cultura a la qual es desitja pertànyer revela la inseguretats respecte de la pròpia identitat i la pèrdua de legitimitat de la pròpia tradició. Aquesta apareix com a incorrecta i il·legítima, la qual cosa provoca inseguretats en el nen. Això es tradueix en la falta de l'arrelament necessari per conrear la pietat. D'altra banda, el fet que el nen porti la roba de la cultura que l'envolta és un reflex del seu desig de reconeixement per part de la comunitat nord-americana, la qual cosa ens porta a parlar de la virtut de l'honor. El nen transcultural apareix preocupat per l'acceptació per part dels altres i per això en el joc deixa traslluir aquesta inquietud mitjançant l'adopció dels símbols d'aquesta societat, per ser, en definitiva, un més entre els seus iguals.

Així mateix, un altre tipus d'activitat de caràcter lúdic, com pot ser l'escriptura per al nen, presenta una vinculació estreta amb el desenvolupament de les virtuts socials de la pietat i l'honor. En relació amb la virtut de la pietat, el nen que escriu sobre la seva experiència transcultural està duent a terme una activitat que el condueix a una nova valoració de les seves arrels. D'altra banda, aquesta activitat està també relacionada amb la virtut de l'honor, en la mesura que el nen que escriu sobre la seva experiència vol aconseguir l'acceptació en una determinada comunitat.

Com a conclusió, direm que hem proposat i analitzat les autobiografies d'infantesa com a documents literaris, socials i culturals privilegiats per a l'estudi de la formació de la sociabilitat de nens transculturals a través dels indicadors de les relacions familiars, amb companys o del joc. Finalment, hem fet al·lusió a la manera com des de l'àmbit educatiu es poden emprar conceptes relacionats amb la teoria de l'educació per a l'estudi d'aquests textos. En aquest cas, hem elegit els conceptes d'arrelament i reconeixement, o el que en el deixant clàssic serien les virtuts socials de l'honor i del reconeixement, per mostrar més clarament les preocupacions i problemes que presenten aquests infants.

Referències

- Abbs, P. (1974) *Autobiography and education*. London, Heinemann.
- Altenbaugh, R.J. (1992) *The Teacher's Voice. A Social History of Teaching in Twentieth Century America*. London, Falmer Press.
- Baena, R. (2000) «Childhoods: la autobiografía de infancia como subgénero narrativo en auge». *Rilce*, 16/3, p. 479-489.
- Bartolomé Pina, M. (2004) «Identidad y ciudadanía: hacia una sociedad intercultural». *Bordón*, 56 (1), p. 65-79.
- Beatty, B. (1995) *Preschool Education in America—The Culture of Young Children from the Colonial Era to Present*. New Haven i Londres, Yale UP.
- Biklen, S. (1995) *School Work: Gender and the Cultural Construction of Teaching*. New York, Teachers College Press.
- Bolívar, A. (2001) «Globalización e identidades: (des)territorialización de la cultura». *Revista de Educación*, número extraordinario, p. 265-288.
- Canning, K. (1994) «Feminist History after the Linguistic Turn: Historizing Discourse and Experience». *Signs—Journal of Women in Culture and Society*, 19 (2), p. 368-404.
- Casey, K. (1993) *I answer with my life: Life histories of women teachers working for social change*. New York, Routledge.
- Clifford, G. (1995) *Equally in View, The University of California, Its Women, and the Schools*. Berkeley, University of California.
- Coe, R. (1981) «Portrait of the artist as a young Australian: Childhood, literature and myth». *Southerly*, 41, p. 126-182.
- (1982) «Childhood in the Shadows: The Myth of the Unhappy Child in Jewish, Irish and French-Canadian Autobiography». *Comparison*, 13, p. 3-67.
- (1984a) *When the Grass Was Taller: Autobiography and the Experience of Childhood*. New Haven, Yale UP.
- (1984b) «Reminiscences of Childhood: An Approach to a Comparative Mythology». *Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society* xix, 6.
- Davis, R. (2001) *Transcultural Reinventions: Asian American and Asian Canadian Short Story Cycles*. Toronto, TSAR.
- Davis, R.; Baena, R. [ed.] (2001) *Small Worlds: transcultural visions of Childhood*. Pamplona, Eunsa.
- Delman, C. (2002) *Burnt Bread and Chutney. Growing Up Between Cultures. A Memoir of an Indian Jewish Girl*. New York, Ballantine Books.
- Elder, G.H.; Modell, J.; Ross, D.P. [ed.] (1993) *Children in time and place: Developmental and historical insights*. Cambridge, Cambridge UP.
- Finkelstein, B. (1989) *Governing the young: Teacher behavior in popular primary schools in 19th century United States*. New York, Falmer Press.
- (1996) «Revealing childhood, adolescence, and youth in the history of education: Approaches in the 1990s». *Paedagogica Historica*, 32 (2), p. 453-474.
- García Garrido, J. L. (2004) «Fenómenos migratorios, multiculturalidad y educación: perspectiva comparada». *Bordón*, 56 (1), p. 129-141.

- Gil Cantero, F. (1998) «Educación y narrativa: la práctica de la autobiografía en la educación». *Teoría de la educación. Revista Interuniversitaria*, 9, p. 115-136.
- (2006) «Educació i narrativa». *Temps d'Educació*, 31, p. 103-122.
- González Monteagudo, J. (1996a) «Las historias de vida. Aspectos históricos, teóricos y metodológicos». *Revista Cuestiones Pedagógicas*, 12, p. 223-242.
- (1996b) «El enfoque biográfico sobre los profesores. Una revisión de las líneas de trabajo más relevantes». *Revista Aula Abierta*, 68, p. 63-85.
- (2004) «Sobre el amplio paisaje de las historias de vida». *Diálogos. Educación y formación de personas adultas*, año X, 38, p. 97-101.
- Gore, J. (1993) *The Struggle for Pedagogies – Critical and Feminist discourses as regimens of truth*. New York, Routledge.
- Graff, H. (1995) *Conflicting Paths-Growing Up in America*. Cambridge, Harvard UP.
- Griffin, C. (1993) *Representations of Youth –The Study of Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge, Polity Press.
- Gurin, P.; Nagda, B.A.; López, G. (2004) «The benefits of diversity in Education for Democratic Citizenship». *Journal of Social Issues*, 60 (1), p. 17-34.
- Hobbs, C. [ed.] (1995) *Nineteenth Century Women Learn to Write*. Charlottesville, University of Virginia Press.
- Houston, J.W.; Houston, J. D. (1973) *Farewell to Manzanar*. New York, Bantam Books.
- Hutcheon, L. (2002) *The Politics of Postmodernism*. London i New York, Routledge.
- Larrosa, J. (1995) *Déjame que te cuente. Ensayos sobre narrativa y educación*. Barcelona, Laertes.
- (1996) *La experiencia de la lectura. Estudios sobre literatura y formación*. Barcelona, Laertes.
- Luke, C.; Gore, J. [ed.] (1992) *Feminism and Critical Pedagogy*. New York i London, Routledge.
- Noddings, N. (1991) «Stories in dialogue caring and interpersonal reasoning», a C. Witherell; N. Noddings [ed.] *Stories lives tell. Narrative and dialogue in education*. London, Teachers College Press, p. 157- 170.
- Nóvoa, A. (1997) «La nouvelle histoire américaine de l'éducation». *Histoire de l'éducation*, 73, p. 3-48.
- Olney, J. (1972) *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*. Princeton, Princeton UP.
- (1980) *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. Princeton, Princeton UP.
- Pérez Juste, R. (2004) «La educación en contextos multiculturales: diversidad e identidad». *Bordón*, 56 (1), p. 7-23.
- Puig, J.M. (1993) «Notas para un estudio sobre los usos de la escritura autobiográfica en educación». *Pad' s*, 3 (1), p. 153-162.
- Richardson, T. (1989) *The Century of the Child-The Mental Hygiene Movement and Social Policy in the United States and Canada*. Albany, State University of New York Press.
- Sartory, G. (2001) *La sociedad multiétnica: Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*. Madrid, Taurus.

- Smith, P. (1988) *Discerning the Subject*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Taylor, C. (1994) «The politics of recognition», a Amy Gutman (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, N.J., Princeton University Press.
- Touriñan López, J. M. (2004) «Interculturalismo, globalidad y localidad: estrategias de encuentro para la Educación». *Bordón*, 56 (1), p. 25-47.
- Uchida, Y. (1995) *The Invisible Thread*. New Cork, Beech Tree.
- Viñao, A. (1999) «Las autobiografías, memorias y diarios como fuente histórico-educativa: tipología y usos». *Sarmiento*, 3, p. 223-253.
- Werner, E. (1995) *Pioneer Children on the Journey West*. Boulder, Westview Press.
- Yates, M.; Youniss, J. [ed.] (1999) *Roots of Civic Identity*. Cambridge, Cambridge.
- Yep, L. (1996) *The Lost Garden*. New York, Beech Tree.

Autobiografías de infancia y aprendizaje de la sociabilidad

Resumen: En este artículo se propone y analiza las autobiografías de infancia, subgénero emergente en la literatura, como documentos literarios, sociales y culturales privilegiados para el estudio de la formación de la sociabilidad de niños transculturales. Ante las demandas educativas que comporta el fenómeno de la globalización, la teoría de la educación puede servir de una metodología cualitativa basada en el estudio de estas obras literarias para mostrar de forma más clara las preocupaciones y problemas que presentan estos niños. En este artículo se estudian algunos indicadores de la sociabilidad, como la familia, el juego, o el grupo de iguales a través del análisis de varias autobiografías.

Palabras claves: autobiografía, infancia, transculturalidad, sociabilidad

Autobiographies d'enfance et apprentissage de la sociabilité

Résumé: Dans cet article, nous proposons et nous analysons les autobiographies d'enfance, sous-genre émergent dans la littérature, en tant que documents littéraires, sociaux et culturels privilégiés pour l'étude de la formation de la sociabilité des jeunes enfants transculturels. Face aux demandes éducatives que comporte le phénomène de la mondialisation, la théorie de l'éducation peut se servir d'une méthodologie qualitative basée sur l'étude de ces œuvres littéraires afin de montrer de manière plus claire les préoccupations ainsi que les problèmes que présentent ces jeunes enfants. Dans cet article, nous étudions quelques indicateurs de la sociabilité, tels que la famille, le jeu, ou le groupe de pairs, au travers de l'analyse de diverses autobiographies.

Mots-clés: autobiographie, enfance, transculturalité, sociabilité

Children's autobiographies and the learning of sociability

Abstract: This paper analyses children's autobiographies, an emerging sub-genre. They are privileged literary, social and cultural documents for the study of the development of the sociability of transcultural children. As a response to the educational challenges of globalization, education theory can apply a qualitative methodology based on the study of these literary works to present clearly the concerns and problems of these children. This paper examines indicators of sociability such as the family, play or peer-group through the analysis of different autobiographies.

Key words: autobiography, childhood, transculturality, sociability